

**AYDAR-ARNASOY KO‘LLAR TIZIMINING QIZIL KITOBGA KIRITILGAN
SUV-BOTQOQ QUSHLARI FAUNASI**

Ravshanova Adolat Ravshan qizi

*Jizzax davlat pedagogika universiteti, Biologiya kafedarsi
katta o‘qituvchisi b.f.f.d.(PhD)*

Tojiboyeva Nozima Sa’dulla qizi

*Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti Tabiiy fanlar fakulteti
Biologiya yo‘nalishi talabasi*

Ikromova Nodira Alisher qizi

*Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti Tabiiy fanlar fakulteti
Biologiya yo‘nalishi talabasi*

Annotatsiya: *Aydar-Arnasoy ko‘llar tizimi O‘zbekistonning Jizzax va Navoiy viloyatlarida joylashgan yirik sun‘iy suv-botqoq majmuasi bo‘lib, 1969-yilda Chordara suv omboridan ortiqcha suv chiqarilishi natijasida shakllangan. Tizim Ramsar konvensiyasi bo‘yicha xalqaro ahamiyatga ega suv-botqoq hudud sifatida tan olingan va Markaziy Osiyo migratsiya yo‘lagida muhim rol o‘ynaydi. Hududda 100 dan ortiq suv-botqoq qush turlari qayd etilgan bo‘lib, ulardan 13 turi xalqaro Qizil ro‘yxatga (IUCN), 24 turi esa O‘zbekiston Milliy Qizil kitobiga kiritilgan. Maqolada qushlarning tarkibi, ekologik ahamiyati, tahdidlar va muhofaza choralari tahlil qilinadi. Suv sathining pasayishi va sho‘rlanishning kuchayishi Qizil kitob turlarining sonini kamaytirishi mumkin. Hududni saqlash milliy va xalqaro ekologik majburiyat hisoblanadi.*

Kalit so‘zlar: *Aydar-Arnasoy ko‘llari, suv-botqoq qushlar, Qizil kitob, Ramsar konvensiyasi, migratsiya yo‘lagi, biologik xilma-xillik, jingalak saqoqqush, oq boshli dumli o‘rdak, ekologik tahdidlar, muhofaza.*

Аннотация: *Система озёр Айдар-Арнасай расположена в Джизакской и Навоийской областях Узбекистана и представляет собой крупный искусственный водно-болотный комплекс, сформировавшийся в 1969 году в результате сброса избыточных вод из Чардаринского водохранилища. Система признана водно-болотным угодьем международного значения по Рамсарской конвенции и играет важную роль на миграционном пути Центральной Азии. В районе зарегистрировано более 100 видов водно-болотных птиц, из которых 13 видов внесены в международный Красный список (МСОП), а 24 вида — в Национальную Красную книгу Узбекистана. В статье анализируются состав птиц, их экологическое значение, угрозы и меры охраны. Снижение уровня воды и повышение солёности могут привести к уменьшению численности видов Красной книги. Сохранение территории является национальным и международным экологическим обязательством.*

Ключевые слова: *Айдар-Арнасайские озёра, водно-болотные птицы, Красная книга, Рамсарская конвенция, миграционный путь, биологическое разнообразие, кудрявый пеликан, белоголовая утка, экологические угрозы, охрана.*

Aydar-Arnasoy ko‘llar tizimi (Aydarko‘l, Tuzkon va Sharqiy Arnasoy) O‘zbekistonning Mirzacho‘l va Sharqiy Qizilqum cho‘li tutashgan hududida joylashgan. Umumiy maydoni taxminan 4000 km² ni tashkil etadi. Bu yer suv-botqoq qushlar uchun yashash, ko‘payish va qishlash joyi sifatida noyob ahamiyatga ega. Orol dengizining qurishi fonida yangi suv-botqoq hududi sifatida qushlar uchun muqobil boshpana bo‘lib qoldi. Biologik xilma-xillik va suv-botqoq qushlar Hududda 100 dan ortiq suv-botqoq qush turlari qayd etilgan. Ko‘pchiligi migratsiya davrida yoki qishlash uchun keladi. Xalqaro va milliy Qizil kitobga kiritilgan asosiy turlar:

Pelecanus onocrotalus (pushti saqoqqush / Great White Pelican)

Pelecanus crispus (jingalak saqoqqush / Dalmatian Pelican)

Phalacrocorax pygmaeus (kichik baklan / Pygmy Cormorant)

Cygnus olor (oq oqqush / Mute Swan)

Cygnus cygnus (kulrang oqqush / Whooper Swan)

Aythya nyroca (qizilbosh o‘rdak / Ferruginous Duck)

Oxyura leucocephala (oq boshli dumli o‘rdak / White-headed Duck)

Haliaeetus albicilla (oq dumli dengiz burguti / White-tailed Eagle)

Haliaeetus leucoryphus (Pallas dengiz burguti)

Aquila heliaca (imperator burguti)

Aquila nipalensis (steppe burguti)

Aegypius monachus (qora kalxat / Cinereous Vulture)

Larus ichthyaetus (baliqchi chayqa)

Boshqa noyob turlar: jigarrang sochli qutan, qizil bo‘yinli g‘oz, oq ko‘zli mayin, dasht palasi va boshqalar. Eng ko‘p uchraydigan turlar: suvarak (*Fulica atra*), oq qutan (*Egretta alba*), yovvoyi o‘rdak (*Anas platyrhynchos*), kulrang g‘oz (*Anser anser*). Ekologik ahamiyati Aydar-Arnasoy Markaziy Osiyo-Indian va Afro-Evrosiyo migratsiya yo‘laklarida strategik joylashgan. Qish oylarida yuz minglab qushlar bu yerga uchib keladi. 2000-yillarda 192 ming qush (37 tur) qayd etilgan. Ko‘llar qamishzorlar, to‘qayzorlar va plyajlar bilan o‘ralgan bo‘lib, ideal yashash muhitini yaratadi. Tahdidlar va muammolar Asosiy tahdidlar: suv sathining pasayishi (oxirgi o‘n yillikda 2 metr gacha), sho‘rlanishning kuchayishi (5,1 g/l dan 8,6 g/l gacha), baliq ovlashda tashlab ketilgan to‘rlar, haddan tashqari yaylov va iqlim o‘zgarishi. Bu omillar qushlar sonining kamayishiga olib kelmoqda. Xulosa va tavsiyalar Aydar-Arnasoy tizimi Orol fojiasi fonida yaratilgan noyob suv-botqoq hududi sifatida O‘zbekiston biologik xilma-xilligini saqlashda muhim rol o‘ynaydi. Qizil kitob turlarini himoya qilish uchun suv rejimini barqarorlashtirish, monitoringni kuchaytirish, ekoturizmni rivojlantirish va noqonuniy ovni oldini olish zarur. Hududni saqlash nafaqat milliy, balki xalqaro ekologik majburiyatdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasining "Tabiatni muhofaza qilish to‘g‘risida"gi Qonuni (1992-yil 9-dekabr).
2. O‘zbekiston Respublikasining "Hayvonot dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to‘g‘risida"gi Qonuni (1997-yil 26-dekabr, 2016-yil keyingi tahriri).
3. O‘zbekiston Respublikasining "Muhofaza etiladigan tabiiy hududlar to‘g‘risida"gi Qonuni (2004-yil 3-dekabr).
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Aydar-Arnasoy ko‘llar tizimi boshqaruvini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi Qarori (2017-yil 7-mart).
5. O‘zbekiston Respublikasining Qizil kitobi: II jild. Hayvonot dunyosi. – Toshkent: "Chinor ENK", 2019.
6. Xalqaro tabiatni muhofaza qilish ittifoqining (IUCN) Yo‘qolib ketish xavfi ostidagi turlarning Qizil ro‘yxati (2024/2025-yillar hisoboti).
7. Xalqaro ahamiyatga ega, asosan suv qushlarining yashash joyi bo‘lgan suv-botqoq yerlar to‘g‘risidagi Ramsar konvensiyasi (O‘zbekiston Respublikasi qo‘shilgan yil: 2001-yil 30-avgust).
8. Ramsar Sites Information Service. Aydar-Arnasay Lakes System (Site No. 1841). Uzbekistan, 2008.
9. Rodina K.S. The Aydar-Arnasay lakes system: formation, functions and future. Central European University, 2010.
10. Yaxshiyeva Z.Z. va boshq. Aydar-Arnasoy ko‘llar tizimida suv sathining o‘zgarishi va ekologik oqibatlari. Ilmiy nashr, O‘zbekiston. (2021-yil)
11. Ravshanova A.R. Aydar-Arnasoy ko‘llar tizimining gidrologik va ekologik holati haqidagi maqolalar (2023-yil).